

Uygurlarda ýagyş ýagdyrma däbi we ýada daşy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Uygurlarda ýagyş ýagdyrma däbi we ýada daşy UYGUR TÜRKLERİNDE
YAĞMUR YAĞDIRMA TÖRENLERİ VE YADA TAŞI

Yada taşı, Türk kültüründe yağmur, kar ve dolu yağdırma, fırtına çıkarma gibi tabiat olaylarıyla ilişkili sihri-büyüsel işlemlerin merkezinde yer alan ve hakkında çeşitli anlatılar bulunan bir taştır. Türklerin “yada” olarak adlandırdığı taşla ilgili Çin, Arap, ve Fars kaynaklarında önemli bilgiler mevcuttur (Tanyu 1968: 41-55). Arapça kaleme alınmış İslami kaynaklarda hacerü’l-metar, Farsça kaynaklarda seng-i metar (yağmur taşı), seng-i ceda (ceda taşı) şeklinde geçen taş, muhtelif Türk lehçelerinden Yakutça’da sata, Altaycada cata, Kıpçak grubu lehçelerinde cay adı verilmektedir (İnan 1995:160-161).

Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca göre, büyük Türk tanrısı Türklerin ceddi âlâsına yada (yahut cada, yat) denilen sihirli bir taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı. Her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunan bu taş, Şamanistlere göre zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır (İnan 1995: 160)

Yada taşının Türk inanç ve düşünce sistemi içinde var olduğu ve yayıldığı, onunla ilgili ritüel ve anlatılar vasıtasıyla da Moğollar başta olmak üzere diğer kültürlerle geçtiğini söylemek mümkündür (Roux 1994: 78-79). Çin kaynaklarında bu taşın kaynağının Türkler olduğu ve 5. yüzyılda Hunların idaresinde bulunan Yüeban ahalisinde yağmur yağdıran, fırtına çıkaran kâhinlerin yer aldığı belirtilmektedir. Örneğin, Çin tarih

kitaplarından “Cu Sülalesi Tarihi” (557-581)’nin 50. cildinde “Eski Türklerin ecdatları acayip bir keramete sahip olup, boran ve yağmur yağdırırlar.” şeklinde bilgi yer almaktadır (İnan 1995: 160; Sulayman 2011: 619-620; Osman 1990: 174).

Türklerin yada taşıyla yağmur, dolu ve kar yağdırdığına ilişkin bilgiler İbn- l-Fakih, Ebu’l- Abbas, Ebu Dulef gibi İslam kaynaklarında da geçmektedir (İnan 1995: 161-162; Tanyu 1968: 55; İshak 2000: 56). İbnü’l-Fakih’in Kit b ’l-B ld n isimli eserinde, yada taşını eski zamanda bir Türk şehzadesinin doğudaki (k ntoğar) bir dağdan bulduğu anlatılır (Utėur 2010: 1)

Yada taşı ile ilgili kaynaklardan biri de Divan  L g t-it-Türk’tür. Kaşgarlı Mahmud eserinde bu taşla ilgili şu bilgilere yer verir: “Yat: bir tür kamlıktır (k hinliktir). Belli başlı taşlarla (yada yaşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; r zg r estirilir. Bu Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve ulu Tanrı’nın izniyle yangın söndürüldü (Divan  L gat-it-Türk Tercümesi III 1999: 3, 159)

Türklerin sosyal hayatında ayrı bir yeri olan yada taşı,  ağatay sahası divan şairlerinin şiirlerine de yansımıştır. Örneğin, Ali şir Nev yi’nin Fev yid ’l-Kiber adlı eserinde geçen bir beyit şöyledir:

Yada taşığa kan tege  yağın yağkandek ey s ki

Yağar yağmurdek eşkim   n bolur la’lin şarab  l d (Osman 1990: 179; İnan 1995: 162).

Yada taşı hakkında Molla Musa Sayrami’nin kaleme aldığı Tarih-i Emiye (1903) ve Tarih-i Hamidi (1908) isimli eserlerde de önemli bilgiler mevcuttur (Baytur 1986: 45-46; Zunun 2000)

Türk kültüründe önemli yer tutan ve tabiat olaylarına hükmetme aracı olarak bilinen yada taşının rengi, şekli, kaynağı ve

kullanımı hakkında araştırmacılar önemli çalışmalar yapmıştır (Tanyu 1968; İnan 1995; Roux 1995). Bu nedenle burada, Uygur Türkleri arasında yada taşıyla ilgili inanış ve uygulamaları vermek yerinde olacaktır.

1. Uygur Kültüründe Yada Taşı

Uygurlar arasında yada kelimesi hem “yağmur” hem de “taş” anlamına gelmektedir. (Uygur Tilinin İzahlık Luğiti 1998: 419). Kumul’da yağmur yerine “yada” kelimesi kullanılmaktadır (Utğur 2010: 3). Yağmur dilemek için “Allah’din yada tilemek”, yağmur yağdırma törenleri için ise “yadilikka çıkış” veya “yadilik kılış” denilmektedir. Hatta bu tören için “nezir” ifadesi de kullanılmaktadır (İmin 2008: 9; Hemdulla 2007: 17; Osman 1990: 179). Yine aşırı yağmur yağdığında “Yadacı yağdırıyor.” denir (Osman 1990: 179)

Yada taşının kaynağı ve rengi ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Bu konuda Mançu tarihçi Çün Yüen 1777 yılında yazdığı eserinde, yada taşının gök, sarı, kırmızı, ak, yeşil ve kara renklerde olduğunu ve bunların bazılarının evcil hayvanların karnından, bazılarının ise kertenkelenin kuyruğu ve domuzun kafasından çıktığını belirtir (Sulayman 2011: 621-622; Hemdulla 2007:18). Jean-Paul Roux ise yada taşının günümüzde hayvanların, ineklerin, atların, domuzların midesinde bulunan bir salgı şeklinde algılandığının kesin bir olgu olduğunu ifade eder. Ancak bu taşın meteorit olduğu, yani gökten düşen taş olduğunu söyler (Roux 1994: 79). Yada taşının her zaman aynı şekilde kullanılmış olması tahmin edilmiyor. Genel olarak onun suya batırıldığı, yıkıldığı ve suya batırmak için bir söğüt dalına bağlandığı ifade edilmektedir (Roux 1994: 79). Uygurlarda “yada taşı” olarak kullanılan taşın kaynağını üç başlıkta ele almak mümkündür:

Birincisi, koyun, inek, at, keçi ve kurt gibi hayvanların bağırsak ya da midesinden çıkan taştır. Bu taş, buğday tanesinden yumruk büyüklüğüne kadar olabilir ve kullanıldıkça gücünü kaybeder, genellikle üç yıl içinde etkisi yok olur.

Yadacılar bu taşı genellikle hayvan derisi veya kuş tüyüne sararak saklarlar. Bu taşı kadınlar ya da sıradan insanlar görürse veya dokunursa özelliğinin kaybolacağına inanılır (Utğur 2010: 3).

İkincisi, belirli yerlerde bulunan ve “yada taşı” olarak adlandırılan büyük (koramtaş) taşlardır. Kumul’un Aratam semtinde bulunan bir taş ve Guma ilçesinin Kuştağ Köyü’ne bağlı İsmetsala semtindeki büyük kara taş bunlara örnektir (Utğur 2010:3).

Üçüncüsü ise çeşitli pınar ya da ırmak etrafında bulunan taşlardır. Kumul’un Tanrıtağ Köyü Şüyti Mahallesiinde bir pınarın içinde bulunan küçük ve temiz taşlar ile eski dönemlerde Hoten’in Yorunkaş nehrinde bulunan kaş taşı buna örnektir. 1812 yılında İzzetullah isimli biri tarafından yazılan Farsça bir eserde Hoten’de bulunan taş ile ilgili olarak şu bilgiye yer verilir: “Mezkûr vilayettede (Hoten) cavahiratlar içinde bir çeşit taş olup, ona ‘kaştaşı’ denilir. Yağmur dileyen sihirçiler, onunla kar ya da yağmur yağdırır. İster Yarkent ister Hoten olsun, böyle yadacılar az değildir. Ama ben onların sihir yaptıklarını göremedim. Orada yaşayanlar bu yadacıların kerametine şaşırılmazlar. Meydanda birkaç hayvan kurban edilir, yadacılar bu sihirli taş kurbanın kanına batırıp sonra da suya atarlar, bu esnada da efsun okurlar. Ta ki boran çıkıp kara yağmur veya katı kar yağana kadar durmazlar” (Utğur 2010: 4).

Yada taşı, yadacılar tarafından canlı bir taş olarak düşünülür. Bu taşı yadacı ya da kamlar kendileri saklarlar. Bunlar aynı zamanda yada ile ilgili efsunları bilen kişilerdir. (Hemdulla 2007: 20). Uygurlarda yada taşı önemli sağaltma araçlarından biridir. Örneğin; attan elde edilen yada taşı ağrıyı dindirmek ve balgamı sökmek için, zehre karşı panzehir ve şiddetli ateşi düşürme gibi durumlarda kullanılır (Hemdulla 2007: 18).

Uygurlar yağmur dilediklerinde, söğütün çubuğu ile taşı

bağlayıp temiz suya atarlar. Boran dilediklerinde, taşı erkek atın kuyruğuna bağlarlar. Sis dilediklerinde, taşı atın beline bağlarlar. Her iş için okunan efsun ise farklıdır. Uygurlar çoğunlukla bu taşı yaz aylarında sefere çıktıklarında serinlemek için kullanırlar. Bunu yapanlar “yada salduk” derler. Lamaistler ise yada salsa kerametinin çok çabuk sonuçlanacağına inanırlar (Sulayman 2011: 621).

2. Uygurlarda Yağmur Yağdırma Törenleri

Uygur araştırmacıların yada taşı ile ilgili verdikleri bilgilerden, yada taşı ile yağmur yağdırma törenlerinin ilk devirlerde yeni yılın başlangıcı kabul edilen Nevruz bayramında yapıldığı, sonraki dönemlerde ise bu törenlerin kurak mevsimlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Gayretcan Osman bu konuda, “Bu tören, Uygurların çok eski dönemlerden beri düzenledikleri ve 22 Mart tarihinde gerçekleştirdikleri bir merasimdir. Bu törende Tanrı’dan bol mahsul ve yağmur dilendiği için ‘su yamğur tileş (su yağmur dileme)’olarak adlandırılmıştır. Bu tören İslamiyetin kabulünden sonra ‘zarahetme’ adıyla da gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Osman 1990: 179) demektedir.

Yağmur yağdırma törenleri günümüzde ise kurak devirlerde yapılmaktadır. Kumul’a bağlı Tanrıdağ köyünde 2007 yılında yağmur yağdırma törenine ilişkin derleme yapan Busarem İmin, bu törenlerin düzenlenme zamanına ilişkin şu bilgileri verir: “Aslında yağmur yağdırma törenlerinin belli bir dönemi yoktur. Yazın ve ilkbaharda ne zaman kuraklık olsa bu tören düzenlenir. Ancak bazı yaşlılar bunun 4. ayda yapılmasının iyi olduğunu belirtirler.” (İmin 2008: 9). Ayrıca bu törenin gerçekleştirildiği alanlar da dikkat çekicidir. Bu törenler, genellikle dağda, pınar başında, ırmak veya kanal kenarında, son dönemlerde ise mescitlerde veya mezarlıkların yanında gerçekleştirilmektedir. Burada törenlerin özellikle su kenarında ve insan ayağı değmeyen temiz bir yerde olması önemlidir. Buralarda yapıldığında duanın kabul olacağına inanılmaktadır (İmin 2008: 10; Sulayman 2011: 488).

Günümüzde Uygur Türklerinin yaşadığı coğrafya çok geniştir ve yağmur yağdırma törenleri bölgelere göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle burada üç farklı şehirde (Kumul, Hoten, Turfan) gerçekleştirilen yağmur yağdırma törenlerini örnek olarak vermek yerinde olacaktır. Kumul’da yağmur yağdırma törenleri şu şekilde gerçekleştirilmektedir: “Yağmur törenine katılmadan önce herkes temiz elbiseleri giyip abdest alır. Köy halkı koyun, inek, keçi gibi hayvanları törenin düzenleneceği alana getirir. Kadınlar, evlerindeki yiyeceklerden hazırlık yaparlar. Bu törene köyde bulunan yediden yetmişe herkes katılır ve burada hazırlanan yemeklerden tadar. Törene katılamayan hastalar için evlere yemek götürülür. İmam ve mollalar Kur’an okurlar. Burada belirli ayetleri belirli sayıda okuma esastır. Törende belirli ayetlerin 70.000 ya da 7777 defa okunması gerekir. Bu sayıyı belirlemek için insanlar ırmak ya da kanal kenarındaki küçük taşları ya da burçak tanelerini avuçlarına toplarlar. Törenden sonra bu taşlar suya atılır. Cemaat iki rekât hacet namazı kılar. Hayvanlar kesilip kan akıtılır ve yemekler hazırlanarak ikram edilir ve ardından dualar yapılır (İmin 2008: 11). Tören sona erdikten sonra, imam ve bu törenin kaidelerini bilen yaşlılar bir araya gelerek kesilmiş bir atın başına ayet yazıp onu akarsuya, bir pınarın gözüne veya ark suyuna bırakırlar. Atın kara ya da gök renkli olması daha iyi görülür.[1] Bu işlemten sonra yağmur yağacağına inanılır (İmin 2008: 12). Eskiden yadacılar, risalalara göre yada töreni yaparken Çin’de Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında el yazması kitaplar yakılınca, günümüzde bu uygulama yaşlıların bilgi ve görgüsü çerçevesinde yapılmaktadır (İmin 2008: 10).

Hoten’de yağmur yağdırma törenleri şöyle gerçekleştirilir: “Aşırı kuraklık olduğunda bahşı yağmur diler ve Mezar Hocam’a gidip kırk bir gün boyunca aralıksız Kur’an okutur. Ayrıca yağmur yağdırma töreninde kesilen hayvanın bağırsağından çıkan yada taşını (uyuyan taş) hayvanın kanının olduğu bir kaseye koyar ve söğüt çubuğu ile durmadan karıştırır ve ayet okur. Böylece yağmur yağması beklenir. Eğer yağmur yağmazsa, bahşı

ağır cezalandırılır.” (Hotennin Kiskiçe Tarihil 2005: 344). Diğer taraftan Hoten’in Guma ilçesine bağlı Kuştağ Köyü’nde ise bu tören biraz daha farklı bir özellik gösterir: “Köyde Uluğ Tekin olarak adlandırılan dağın yamacındaki mezarın yanında bulunan bir metre uzunluğunda ve yumurta şeklinde olan taşa “yada taşı” denilmektedir. Kuraklık olduğunda halk burada toplanır, hayvanlar kesilir, namaz kılınır, sonra yadacı elindeki yada taşını burada mevcut bulunan büyük taşa sürterek yada koşakları okur (Sulayman 2011: 621). Daha sonra Kur’anlar okunur ve at kesilerek kanı bu taşa damlatılır ve atın kafasına bir yılan bağlanarak suya bırakılır. Buraya getirilen yavrulu hayvanların yavruları analarından uzaklaştırılır ve onların bağrışmaları sağlanır. Bu esnada imam, ahunlar ve yadacı ‘Ey Uluğ igimiz! Bizim işlediğimiz günahları af edip bu dilsizleri otsuz, sütsüz, bizi ekmeksiz koyma!’ diye dua ederler. Burada bulunan herkes yedi taş ya da dalı eline alıp ona okuyup üfleyerek suya atar.[2] Bu esnada yılanın göğe bakarak Allah’a yalvaracağı ve yağmur yağacağına inanılır (Sulayman 2011: 623; İshak 2000: 58).

Turfan’ın Lükçün ilçesinde ise bu tören şöyle yapılır: “İnsanlar bir akarsuyun kenarında toplanır, hayvanlar kesilir. Mollalar, imamlar bu tören için okunacak durutları (ayetleri) paylaştırır. İnsanlar ırmak kenarından küçük taşlar toplayıp bununla okunan ayetlerin sayısını belirlerler. Ayetleri okuma sayısının tek sayıyla bitmesi gerekir. Daha sonra iki rekat nafile namaz (hacet namazı) kılınır. Durut okunan taşlar, dini yönü güçlü olan kişi tarafından ırmağa atılır (Hemdulla 2007: 19).

İslamiyet’in kabulünden sonra yağmur yağdırma törenlerinde değişimler olmuş ve bu tören “zarahetme”[3] olarak da anılmaya başlamıştır. Bu törende köy veya mahallenin bütün sakinleri toplu şekilde mezarlıkta veya mezarlığın yakınındaki geniş bir meydana toplanır. Daha sonra insanların yanında getirdiği büyük ve küçükbaş hayvanlar kibleye çevrilerek kesilir ve büyük kazanlarda pişirilir. Yemekler pişerken imam, müezzin ve

aksakallar tarafından Kur'an okunur. Kur'an okuma sona erince çocukların dışında herkes eline küçük bir taş (taş yok ise mısır veya koyun gübresi) alıp dua eder. Bu törenin temel özelliği, kurbanlar sunmanın yanı sıra Kur'an tilavetiyle Tanrı'dan yurt için huzur ve refah, bereket ve bolluk dilenmesidir. Bu törene katılan her bir aile yanına bir tencere ve biraz da mısır unu alır, Undan "umaç" (mısır unu çorbası) yapar. Yemekler yendikten sonra imam ve müezzin tekrar Kur'an okur ve eller açılarak dualar edilir. Tören böylece sona erer (Hebibulla 2000: 308-309; Ğerbi 1997: 74; Hemdulla 2007: 18).

3. Uygurlarda Yada Koşakları (Şiirleri) ve Yadacılık Risalesi

Yada taşının kullanıldığı yağmur yağıdırma törenlerinde, yadacıların efsun mahiyetinde tören tekerlemeleri okudukları bilinmektedir. Törenlerde canlı olarak icra edilen bu şiirlerden bazıları Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesiyle şöyledir:

Lopnur'dan Derlenen Yada Şiiri[4]

*Hudayimdin tileymen Huda'mdan dilerim,
Uçup kelgin bulutum Uçup gelen bulutum.
Pirimcandin tileymen Pirimden dilerim,
Yügürüp kelgin bulutum Koşup gelen bulutum.
Guman taptim havadin Şüphelendim havadan,
Yetip keliñ şamalim Ulaşip gel rüzgârım.
Şamal kelse bulutlar Rüzgâr gelse bulutlar,
Güldürligin güldürle Gürüldeyip gürüldeyip.
Köçkin qara bulutum Göç kara bulutum
Güldürligin, güldürle Gürüldeyip gürüldeyip.
Türtüp tuman bulutni Dürtüp duman bulutu,
Güldürligin güldürle Gürüldeyip gürüldeyip
Derya köldin su alıp Nehirden gölden su alıp,
Abusni sürüp-qoğlap Abus'u sürüp kovalayıp,
Tört yenidin yeğip kel Dört yandan yağıp gel.
Bovihandin essina Bovihan'dan es,*

Miñ bulutum yetip kel Bin bulutum yetip gel.
Köçkin qara bulutlar Göçün kara bulutlar,
Uç menimu razı qıl Uç beni de razı et.
Çoñdur qara bulutum Büyüktür kara bulutum,
Dil karidin-havadin Gönlü karadan havadan.
Ak bulutum teşnadin Ak bulutum arzuyla,
Qarar tapqan caylardin Kararlaştırdığın yerlerden,
Derya sudin çekip kel Irmak suyundan çekip gel.
Yette Hocam heqqide Yedi Hocam aşkına,
Qara bulut men digen Kara bulut benim dediğim.
Ervahlarniñ heqqide Ruhların aşkına,
Bulutlarni yağduray Bulutları yağdır.
İncildin tileymen İncil'den dilerim,
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Zeburdin tileymen Zebur'dan dilerim,
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Furqandin tileymen Kur'an'dan dilerim,
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
İncili ğayıptin tileymen İncil-i gaipten dilerim,
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Sekkiz Buhara heqqi-hörmitidin, Sekiz Buhara hakkı hürmetine
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Ya pir piridin tileymen Ya pirlerin pirinden dilerim,
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Şamallarni keltürüp Rüzgârları getirip,
Bulutlarni purqitip Bulutları toplayıp,
Cimi alem ot bolsa Cümle alem ateş olsa,
Bulutlirim su bolsa Bulutlarım su olsa,
Eqip eqip kelgeysen Akıp akıp gelesin.

Guma'dan Derlenen Yada Şiiri[5]

Alla hümme esqina Allahümme es,
Tazğunni sel basqina Tazğun'i sel bas,
Gumadin su taşqina Guma'dan su taş,
Qut nurini saçqina Kut nurunu saç,
Bovihandin essina Bovihan'dan es.

Men Teñrimdin tileymen Ben Tanrı'ımdan dilerim,
Uçup kelgin bulutum Uçup gelen bulutum.
Quranimdin tileymen Kur'an'ımdan dilerim,
Yügürüp kelgin bulutum Koşup gelen bulutum.
İncilimdin tileymen İncil'den dilerim,
Sekrep kelgin bulutum Sekip gelen bulutum.
Zeburumdin tileymen Zebur'umdan dilerim,
Güldürligin bulutum. Gürüldeyip gürüldeyip.
Tevratimdintileymen Tevrat'ımdan dilerim,
Köçkin qara bulutum Göç kara bulutum.
Uçup kelgin bulutum Uçup gelen bulutum,
Çöçüp kelgin bulutum İrkilip gelen bulutum
Yette iqlim buluñdin Yedi iklim köşeden,
Su élip kel bulutum Su alıp gel bulutum.
Toşup ketsun sularğa Taşıp gitsin sulara,
Éqin derya kölengem Coşkulu ırmak gölgem,
Qaraqurumdineçip kel Karakurum'dan açıp gel,
Tağ davanni eşip kel Dağı yamacı aşıp gel.
Mölçer tağniyalap kel Mölçer dağını yalayıp gel,
Hingan tağni boylap kel Hingan dağını dolaşıp gel.
Boynakçalni çenlep kel Boynakçal'ı nişan alıp gel,
Cin şeytanni qoğlap kel Cin-şeytanı kovalayıp gel,
Derya sudin çikip kel Irmak suyundan çıkıp gel.
Koramtaşni yérip kel Koramtaş'ı yarıp gel.
Ol Mustefa hörmitidin O Mustafa hürmetine,
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Sutuk Buğrahörmitidin Sutuk Buğra hürmetine,
Möldürlirim çüşkeysen Dolularım düşesin,
Men ğayıptin tileymen Ben ğaipten dilerim.
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Uluğlardin tileymen Ululardan dilerim,
Bulutlurum kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Şamallarni keltürüp Rüzgârları getirip,
Bulutlarni purkitip Bulutları toplayıp
Cemi alem ot bolsa Cümle alem ateş olsa,
Bulutlurum su bolup Bulutlarım su olup,
Alla hümme esqina Allahümme es,

Tazğunni sel basqina Tazğun'i sel bas,
Gumadin su taşqina Guma'dan su taş,
Qut nurini saçqina Kut nurunu saç,
Bovihandin essina Bovihan'dan es.
Men Teñrimdin tileymen Ben Tanrı'mdan dilerim,
Uçup kelgin bulutum Uçup gelen bulutum.
Quranimdin tileymen Kur'an'ımdan dilerim,
Yügürüp kelgin bulutum Koşup gelen bulutum.
İncilimdin tileymen İncil'den dilerim,
Sekrep kelgin bulutum Sekip gelen bulutum.
Zeburumdin tileymen Zebur'umdan dilerim,
Güldürligin bulutum. Gürüldeyip gürüldeyip.
Tevratimdintileymen Tevrat'ımdan dilerim,
Köçkin qara bulutum Göç kara bulutum.
Uçup kelgin bulutum Uçup gelen bulutum,
Çöçüp kelgin bulutum İrkilip gelen bulutum
Yette iqlim buluñdin Yedi iklim köşeden,
Su élip kel bulutum Su alıp gel bulutum.
Toşup ketsun sularğa Taşıp gitsin sulara,
Éqin derya kölengem Coşkulu ırmak gölgem,
Qaraqurumdineçip kel Karakurum'dan açıp gel,
Tağ davanni eşip kel Dağı yamacı aşıp gel.
Mölçer tağniyalap kel Mölçer dağını yalayıp gel,
Hingan tağni boylap kel Hingan dağını dolaşıp gel.
Boynakçalni çenlep kel Boynakçal'ı nişan alıp gel,
Cin şeytanni qoğlap kel Cin-şeytanı kovalayıp gel,
Derya sudin çikip kel Irmak suyundan çıkıp gel.
Koramtaşni yérip kel Koramtaş'ı yarıp gel.
Ol Mustefa hörmitidin O Mustafa hürmetine,
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Sutuk Buğrahörmitidin Sutuk Buğra hürmetine,
Möldürlirim çüşkeysen Dolularım düşesin,
Men ğayıptin tileymen Ben gaipten dilerim.
Bulutlirim kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Uluğlardin tileymen Ululardan dilerim,
Bulutlurum kelgeysen Bulutlarım gelesin.
Şamallarni keltürüp Rüzgârları getirip,

*Bulutlarni purkitip Bulutları toplayıp
Cemi alem ot bolsa Cümle alem ateş olsa,
Bulutlurum su bolup Bulutlarım su olup,
Éqip-éqip kelgeysen Akıp akıp gelesin.*

Bir şaman duası niteliğindeki bu şiirlerde, yadacı Allah'tan kuraklığı sona erdirmesi ve yağmur yağdirmasını dilemektedir. Ancak şiirde Tanrı, Pirimcan (Perihun), Yette Hocam mezarı, Abus, Sekiz Buhara Evliyası, Zebur, Tevrat, İncil, Kur'an gibi hem ilahi dinlere ait kutsal kitaplardan hem de Uygur kültüründe önemli yer tutan evliya, mezar ve pirlerden yardım dilenmektedir. Dolayısıyla şiirler, Türk kültürünün oluşum ve gelişim evrelerindeki "kutsal" inancına ait birçok unsuru içinde barındırmaktadır.

Yadaşiirleri "yada taş sihirgerliki" adı verilen törenlerde "yadaçi" denilen kişiler tarafından okunmaktadır. Ancak bunların bir kısmı halk arasında yayılarak halk şiirine dönüşmüştür. Aşağıdaki şiir bu türdendir:

Kaşgar'dan Derlenen Yada Şiiri[6]

*Durus bolsa tilikiñ Dürüst olsa dileğın,
Yada yağar cahanğa Yağmur yağar cihana.
Cahan bolsa toqçılık Cihan olsa tok,
Aqyağ toşar qazanğa Ak yağ dolar kazana.
Étiyazda baharda İlkyazda baharda,
Yada yeğip kelsiçu Yada yağıp kelse ya.
Mamurçiliq beriket Bolluk bereket,
Hemme yerde bolsiçu Her yerde olsa ya.
Yada yağsa başiñğa Yada yağsa başına,
Amet kelur kaşıñğa Mutluluk gelir karşına
Yamğur yeğip su eqip Yağmur yağıp su akıp,
Temler kirsun aşımğa Tatlar girsın aşıma.
Yada yağsa cahanğa Yada yağsa cihana,
Qara yamğur dep kalma Kara yağmur deyip durma.
Amet kelur su kelur Mutluluk gelir su gelir,
Meyuslinip ah urma Ümitsizlenip ah etme.*

*Yadıçını döt dimeñ Yadacıya deli demeyin,
Meliñizdin ket dimeñ Malınıza engel demeyin.
Yağdurmisa yadini Yağdırmasa yadayı,
Töşikiñde yet dimeñ Döşeğinde yat demeyin.*

Bu şiirde “yağmur” için “yada” ifadesinin kullanıldığı ve “yadacı”nın yağmur için hayati önem taşıdığı görülmektedir.

Uygurlarda yada taşı ile yağmur, kar, dolu yağdırma ve fırtına çıkarma gibi sihri-büyüsel işlemler içeren ritüele genel olarak “yadacılık” denilmektedir. Uygurlar arasında sözlü gelenekte şekillenen bu ritüelin bir meslek şeklini aldığı ve ona ait inanç ve uygulamaların zaman içinde yazıya geçirildiği görülmektedir. “Yadacılık risalesi” olarak bilinen bu eserler, yadacılığa ilişkin kuralları ve kaideleri, okunması gereken şiir, ayet ve duaları içeren eserlerdir. Çağatayca yazılmış bu eserlerin bir kısmı 19 ve 20. yüzyıllarda araştırmacı, seyyah ve misyonerler tarafından farklı ülkelere taşınmış, bir kısmı da Çin Kültür Devrimi (1966-1976) sırasında yok edilmiştir. Bu eserlerden biri, 1929-1930 yıllarında Kaşgar’da Gunnar Jarring tarafından Rozi Ahun’dan alınmış olup (Yarring 1998: 147-148) günümüzde Lund Üniversitesi Gunnar Jarring Koleksiyonu’nda Prov. 53’te yer almaktadır. Eserde, yadacılık ritüelinin nasıl yapılacağı, bu ritüelde okunması gereken ayet ve dualar, çeşitli şiirler yer almaktadır.

Günümüzde Uygurlar arasından yaşamaya devam eden yağmur yağdırma törenlerinin Orta Asya’dan Anadolu’ya taşındığını, zaman ve mekâna bağlı olarak birtakım değişim ve dönüşümle beraber mevcudiyetini koruduğunu söyleyebiliriz (Tanyu 1968: 41-55; Acıpayamlı 1963a: 1-39; 1963b: 221-250; Şimşek 2003: 78-87; Öğreten 2000: 863-900; Kılıç 2014: 177-193).

■ Sonuç

Türk inanç ve düşünce sistemi içinde ayrı bir yere sahip olan yada taşı ve onun etrafında oluşan ritüellerin Uygurlar arasında günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz. Kutsal kabul

edilen ve kurban ile birlikte özel bir anlam kazanan yada taşının Uygurlarda yağmur yağıdırma başta olmak üzere tarihi dönemler içinde kar, dolu yağıdırma, fırtına ve sis çıkarma, çeşitli hastalıkları tedavi etme gibi uygulamalarda kullanıldığını söylemek mümkündür. Eski dönemlerde bir meslek olarak icra edilen “yadacılık”, İslamiyet’in etkisiyle ayet ve çeşitli duaları bilen ve Uygurlar arasında “İşan, Molla, Ahun, İmam” olarak adlandırılan kişiler tarafından icra edilmeye başlanmıştır. Son zamanlarda “zarahetme” adıyla anılmaya başlayan yağmur yağıdırma törenleri hem eski Türk dinine ait unsurları (kurban, at, yılan, söğüt dalı vb.) hem de namaz kılma, dua etme, Kur’an okuma gibi İslam dinine ait akideleri içinde barındırmaktadır. Yağmur yağıdırma törenlerinde okunan yada koşakları (şiirleri) ve “yadacılık risaleleri” Türk inanç ve değerler sisteminin bir ritüel etrafında nasıl harmanlandığını açıkça ortaya koymaktadır. Uygurlar için yağmur yağıdırma törenleri, kuraklığı sona erdirip bereket ve bolluk nişanesi yağmuru yağıdırma işlevinin yanı sıra kültürel kimliği koruma ve sürdürmenin önemli araçlarından biridir.

Doç. Dr. Adem ÖGER,

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, ademoger@gmail.com

Yadacılık Risalesi: (Jarring Koleksiyonu Prov. 53)

Yada Taşı: (Şincan Üniversitesi Milletler Folklor Müzesi)

■ **Kaynakça:**

- ♦ ACIPAYAMLI, Orhan, (1963a), “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metodla İncelenmesi”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, C.XXI, 1: 1-39.
- ♦ ACIPAYAMLI, Orhan, (1963b), “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metodla İncelenmesi”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, C.XXI, 2: 221-250.
- ♦ Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III(1999), (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ♦ ĞERBİ, Enver Semet, (1997), “Yadataş Sihirgerliki Hekkide Mulahize” Şincan Tezkiriçiligi, 2: 69-75.

- ◆ HEBİBULLA, Abdurehim, (2000), Uyğur Etnografiyisi, Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- ◆ HEMDULLA, Mehmud, (2007), “Kedimki Yamğur Tileş Aditi ve Unin Lükçün Rayonidiki Sakindiliri”, Şıncan Pedagogika Üniversiteti İlmiy Jurnili, 4: 17-20.
- ◆ Hotennin Kiskiçe Tarihi 1, (2005), Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- ◆ İMİN, Busarem, (2008), “Yamğur Tileş Murasimi Hekkide Dala Tekşürüş”, Miras, 1: 8-14.
- ◆ İNAN, Abdulkadir, (1995), Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: TTK Yayınları.
- ◆ İSHAK, Yüsüp, (2000), “Uyğurlardiki Yamğur Tileş Aditi Toğrisida”, Miras, 2: 58.
- ◆ KILIÇ, Ebru, (2014), “Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Yağmur Törenleri”, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 3: 177-193.
- ◆ OSMAN, Ğayretcan, (1990), “Uyğurlar Arisidiki Yada Taş Çüşençisi ve Unin Hekkidiki Rivayetler”, Şıncan İctimaiy Penler Tetkikatı, 2: 174-184.
- ◆ ÖGER, Adem, (2013), Uygur Türklerinde Törenler ve Bayramlar, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ◆ ÖĞRETEN, Ahmet, (2000), “Türk Kültüründe Yada Taşı ve XVIII. Yüzyıl Sonu Osmanlı- Rus Savaşlarında Kullanılması”, Belleten, TTK Basımevi, 241: 863-900.
- ◆ ROUX, Jean-Paul, (1994), Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul: İşaret Yayınları.
- ◆ SULAYMAN, Abdulla, (2011), Dunyada Birla Hoten Bar (2), Ürümçi: Şıncan Güzel Senet- Foto Süret Neşriyatı.
- ◆ ŞİMŞEK, Esmâ, (2003), “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: “Çömçeli Gelin”, Millî Folklor, 60: 78-87.
- ◆ TANYU, Hikmet, (1968), Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- ◆ Tarih-i Emniye (2000), (Yay. Hz. Muhemmet Zunun), Ürümçi: Şıncan Halk Neşriyatı.
- ◆ Tarih-i Hamidi (1986), (Yay. Hz. Enver Baytur), Pekin: Milletler Neşriyatı.

- ◆ UTĞUR, Ğ. 0., (2010), “Uygurlar Arisidiki Yada Taş Koşakları Toğrisida Mulahize”, Hoten Pedagogika Aliy Tehnikomi İlmiy Jurnili, 4: 1.
- ◆ YARRİNG, Gunnar, (1998), Keşkerge Kayta Seper, (Çeviren: Abduğupur Seidin), Ürümçi: Şincan Halk Neşriyatı.

■ **Dipnotlar:**

- [1] Başlangıçta yağmur yağıdırma törenlerinde kesilen gök atın etini insanlar yer, başı ise suya salınırdı. Zamanla gök atı bulmak zor olduğu ve at eti yemeden vazgeçtikleri için günümüzde atın rengi önem arz etmez olmuştur (İmin 2008: 13).
- [2] Bazı bölgelerde kesilen hayvanın kemikleri de ırmağa ve kırlara saçılır (Hebibulla 2000: 307).
- [3]Zarahetme (zahire hatimi): Bereket ve bolluk için Kur'an'ı hatmetme anlamına gelmektedir. Uygurlarda bu ifade, yağmur yağıdırma töreni için kullanılmaktadır.
- [4] Bu şiir, 1980 yılında 100 yaşının üzerinde olan Yadacı Kasım Yava'dan derlenmiştir (Utğur 2010: 1-2; İshak 2000: 57-58).
- [5]Bu şiir, 1992 yılında Guma ilçesinin Sağan Köyü'nde Tohti Ahun Niyaz'dan ve 1996 yılında da Kuştağ Köyü'nde Tohti Kürşat'tan derlenmiştir.
- [6] Bu şiir, Kaşgar'a bağlı Beşkerem-Kazirik'ten 1970'li yıllarda derlenmiştir (Utğur 2010: 3). Taryhy makalalar